

**O'QUVCHILARNI XALQARO TADQIQOTLARGA TAYYORLASHDA INTELLEKTUAL
RIVOJLANISHINI OSHIRUVCHI MASHG'ULOTLAR**

Jumayeva Unsun Azamatovna

*Navoiy viloyati G'ozg'on shahar 2-umumiy o'rta ta'lim maktabining
Boshlang'ich sinf o'qituvchisi*

Hamrayeva Marhabo G'afforovna

*Navoiy viloyati G'ozg'on shahar 2-umumiy o'rta ta'lim maktabining
Boshlang'ich sinf o'qituvchisi*

Annotatsiya: *Ushbu maqolamda nutqiy rivojlantiruvchi mashqlarning xalqaro tadqiqotlarga tayyorlash jarayonida beqiyos o'rni, o'qish savodxonligi darajasi va uni oshirish, darslikdagi matnlar asosida namunaviy PIRLS topshiriqlarini ishlab chiqish, dars jarayonlariga tadbiiq etish uchun namunaviy didaktik o'yin turlari tavsiya sifatida berilgan.*

Kalit so'zlar: *PIRLS, kompetensiyaviy yondashuv, "Mitti sayohatchi", "Sehrlil so'zlar", "Erkin fikr" mashg'uloti, matn, topshiriqlar.*

Dunyo davlatlari ta'lim tizimlari o'zaro uyg'un holda rivojlanishi uchun turli mamlakatlarning ta'lim tizimlarini baholashning umumiy dasturlari yaratilgan. Shunday dasturlardan biri bu-PIRLS. O'quvchi bu jarayonning faol qatnashuvchisi bo'lib, ma'no yaratadi, matn ustida mushohada yuritadi va samarali o'qish strategiyalarini ongli ravishda tanlab qo'llaydi. Har bir matn turi odatiy shakl va qoidalarga amal qilgan holda o'quvchiga matnni sharhlashga yordam beradi. Har qanday matn turli shaklga ega bo'lishi mumkin. Bular an'anaviy kitoblar, jurnallar, hujjatlar va gazetalar, shuningdek, raqamli ko'rinishdagi yozma shakllarni ham o'z ichiga oladi. .

Nutqni rivojlantirishda muhim vazifa-ona tilimizni lug'atini o'rganish. Nutq barcha aqliy faoliyatning asosi, muloqot vositasidir. O'quvchilarning taqqoslash, tasniflash, tizimlashtirish, umumlashtirish qobiliyati shakllanadi, o'zlashtirish jarayonida nutq orqali ular nutqiy faoliyatda ham namoyon bo'ladi. O'quvchining mantiqan aniq, ko'rgazmali, obrazli og'zaki va yozma nutqi uning aqliy rivojlanishining ko'rsatkichidir

PIRLS boshlang'ich sinf o'quvchilarining sinf va sinfdan tashqari o'qishini baholashda ikkita keng qamrovli maqsadga, ya'ni "badiiy tajriba orttirish", "axborotni olish va undan foydalanish"ga qaratiladi. O'z navbatida, ushbu maqsadlarning har biri to'rtta keng tushunish jarayonini birlashtiradi. Bular:

- diqqatni jamlash va aniq ko'rsatilgan ma'lumotlarni topish;
- to'g'ridan-to'g'ri xulosalar chiqarish;
- kontent va matn elementlarini baholash va tanqid qilish;
- g'oyalar va axborotni talqin qilish va uyg'unlashtirish.

3-4-sinf o'quvchilarini so'zning leksik ma'nosi, ko'p ma'noli, bir-biriga yaqin ma'nodosh so'zlar bilan tanishtirishga alohida e'tibor beriladi. Shu bilan birga o'quvchilarda nutqni tinglash iqtidori o'stiriladi, adabiy tilda muloqotda bo'lish ko'nikmalari hosil qilinadi, tilning asosiy tarkibiy qismlari-tovush, so'z, gapga ongli munosabatda bo'lishga o'rgatiladi. Boshlang'ich sinf o'quvchilari bilim, ko'nikma va malakalarni o'z ko'rgan-kechirganlariga tayangan holda o'zlashtirish imkoniga ega bo'ladi. Nutq madaniyatini tarbiyalash, har bir so'zga bo'lgan muhabbat, kognitiv va hissiy ixtiyoriy sohani shakllantirish tilni tarbiyalash, bolaning o'zini o'zi rivojlantirish va ijtimoiylashuvining ajralmas qismidir. 'Bu vazifa batafsil bayonni tayyorlashdan ko'ra ancha qiyin. Shu maqsadda o'quvchilarga yozilganlarning holatini ko'rgazmali, obrazli ko'rinishda tasavvur qilishga harakat qilishni taklif qilaman. Vazifaning ma'nosi bolalarga matn mazmunining eng aniq daqiqalarini aks ettiruvchi aniq vizual tasavvurlarni shakllantirishga yordam berish, so'ngra ular asosida tegishli og'zaki umumlashmalarni shakllantirishdir... Yosh o'quvchilarning nutqini rivojlantirish uchun "Ayiqpolvonga yordam", "Mitti sayohatchi", "Sehrli so'zlar" kabi didaktik o'yinlardan ko'p foydalanaman. Bu esa kichik yoshdagi o'quvchilarning muloqot qobiliyatlarini rivojlantirishga, so'zga munosabatni o'zgartirishga yordam beradi va katta estetik zavq bag'ishlaydi. Shunday qilib, kichik yoshdagi o'quvchilarning so'z boyligi oshadi va bu ham boshlang'ich bosqichda o'qitishning asosiy vazifalaridan biridir.

Uchinchi sinf o'quvchilari yetarli lug'atga ega, boy sinonimik turkum taqdim etiladi, bu takrorlashning oldini olishga yordam beradi. Ular tilning turli ifodali va vizual vositalaridan foydalanadilar, tasvirlangan narsaga o'z munosabatini bildira oladilar. Hikoyalar tuzayotganda 1-2-sinflarda ko'pincha reproduksiyalardan foydalanamiz, chunki iste'dodli rassomlarning rang-barang, mazmunli asarlari bolalarga hissiy jihatdan ta'sir qiladi, ularni fikr, his-tuyg'ular bilan boyitadi, o'z fikrini ifoda etishga undaydi. Biz buni muntazam ravishda qilamiz. O'quvchilar uchun voqealar ketma-ketligini o'rnatish zarur bo'lganda, syujetli rasmlar ustida ishlash foydali deb hisoblayman.

"Erkin fikr" mashg'ulotlarini o'tkazishda 3-4-sinf o'quvchilari o'qishi uchun sarguzasht va badiiy kitoblar tavsiya qilaman. Shu matnlar asosida yoki asosiy tushunchalarga bog'liq topishmoqlar, maqollar, matallar bilan tanishtiraman. O'zlari mustaqil izlanishlari uchun qo'shimcha adabiyotlardan foydalanib yod olishlari, tahlil qilishlarini vazifa qilib berish samarali hisoblanadi. Topishmoqlar nutqni rivojlantirish uchun boy materiallarni o'z ichiga oladi. Topishmoqlarni topish jarayoni ongni charxlaydi va tartibga soladi, bolalarni aniq mantiqqa o'rgatadi, ularning so'z boyligini boyitadi. O'quvchilar nutqini rivojlantirishning samarali vositasi maqol va matallardan foydalanishdir. Zerikarli va ozgina samarali ish maqollarni yodlash va ma'nosini tushuntirish uchun almashtirilishi mumkin qiziqarli o'yinlar o'qish darslarini asosini tashkil etishi kerak hisoblanadi. Chunki bu kitoblarni o'qib mashg'ulot vazifalarini bajargan o'quvchilar xalqaro tadqiqotlarda matnni tez va to'g'ri tushunish

ko'nikmasini o'zlarida shakllantirishadi. O'quvchilarga PIRLS topshiriqlarini bajarishni va yuqori natijalarni ko'rsatish uchun matnlar ustida ishlashni o'rgatishda men qayta hikoyalash, og'zaki portret chizish, kalit so'zlarni topish, sahnalashtirish, krossvordlarni taxmin qilishning har xil turlaridan foydalanaman. Men o'yin, kundalik va o'quv faoliyati jarayonida bolalar nutqini kuzatishni amalga oshiraman. O'quvchilarning frazematik nutq malakalarining mavjudligi va shakllanish darajasiga (qisqa va batafsil javob berish, savol berish, rejalashtirilgan va tugallangan harakat haqida gapira olish va hokazo) nutqiy xatti-harakatlarning xususiyatlariga e'tibor qarataman. Bolalar o'z ona tilini nutq faoliyati, nutqni idrok etish va gapirish orqali egallaydi. Har darsda mashg'ulotlarni turlicha bajarish jumladan quyidagi mashqlar: hikoyalar, insholar, taqdimotlar, monolog vazifalari: qisqa va batafsil qayta hikoya qilish, kuzatishlar bo'yicha, rasmlar turkumiga ko'ra, ertaklar yaratish, nutqni qizdirish o'quvchilar nutqini rivojlantirishga olib keladi. Nutqni rivojlantirishda o'quvchi va o'qituvchilarning uzoq mashaqqatli mehnati talab qilinadi. Tizimli ish albatta muvaffaqiyatga olib boradi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR:

1. O'zbekiston Respublikasi Xalq ta'limini 2030-yilgacha rivojlantirish konsepsiyasi. T.; 2019
2. Safo Matchonov, Anvar Shojalilov va boshqalar 4-sinf "O'qish" kitobi darslik . T/;"Yangiyul poligraph service" 2020
3. Suyunov, M. (2021). THE USE OF ELECTRONIC DICTIONARIES IN EFL CLASSROOM. Актуальные научные исследования в современном мире, (4-8),8483
4. O'zbekiston Respublikasi Ta'lim to'g'risidagi Qonuni. T.; 2020